

KULTURA: NOVÝ KONCEPT RASY

*Unni Wikan**

Culture: A New Concept of Race

Abstract: *In her article, Norwegian anthropologist Unni Wikan critically analyzes how the concept of culture is instrumentalized in Norwegian society and beyond to legitimize specific interests, acting as a euphemism for a new form of racism. The author contends that “culture” is frequently used in a reductionist manner to explain the behavior of immigrants, effectively rendering them passive objects stripped of autonomy. Wikan argues that this approach leads to the appropriation of the culture concept by both immigrants and Norwegian institutions, ultimately reinforcing stereotypes and deepening the marginalization of migrants. Furthermore, she critiques Norwegian immigration policy for being grounded in essentialist and utopian assumptions regarding respect, material support, and the static nature of identity. Calling for a paradigm shift in integration, Wikan emphasizes human rights and individual responsibility over cultural essentialism. She urges anthropologists to reflect on the power dynamics inherent in the concept of culture and to engage actively in public discourse. Ultimately, the text serves as a compelling call to critically reassess the role of culture within multicultural societies.*

Keywords: *culture; racism; reductionism; cultural essentialism; multiculturalism; integration; human rights*

* Poprvé vyšlo v *Social Anthropology* 7, 1999, 1: 57–64; za svolení k otištění české verze studie děkujeme autorce.

Mým záměrem je v tomto textu upozornit, jak se v Norsku, stejně jako ve zbytku světa, kultura utrhla ze řetězu. Výraz „utržení ze řetězu“ není můj. Převzala jsem ho od antropologa Paula Bohannana,¹ který jím charakterizuje současný fenomén. „Kultura“ sešla z cesty a je používána hlava nehlava, k prosazení specifických zájmů.²

Může ale tento koncept, který sešel z cesty, představovat adekvátní rámec pro setkávání imigrantů a Norů? Moje odpověď zní, že nikoliv. Navrhnou proto alternativu, která by mohla lépe napomoci vzájemnému respektu a porozumění.

Utržení ze řetězu

Nejprve se ale podívejme na dva příklady toho, jak se kultura v kontextu Norska utrhla ze řetězu. Jako experta na kulturu – antropologa – mne často kontaktují lidé, kteří mají co do činění s imigranty a uprchlíky. Jeden typ telefonátu má tento charakter: „Zbil svou ženu (nebo děti), ale říká, že *to je jeho kultura*. Co s tím?“ Volající jsou sociální pracovníci či učitelé. Jiný typ telefonátu mívám s některými právníky, kteří volají a říkají: „Mám jednoho klienta. Zbil svou ženu (nebo někoho zavraždil či provedl něco podobného), ale podle mě to je jeho kultura, která ... Mohla byste, prosím, přijít k soudu jako znalec obhajoby a toto tam říci?“ A když řeknu, že ne, že toto není otázkou kultury, právník obvykle pokračuje: „A myslíte si, že můžeme najít *někoho jiného, kdo řekne, že toto je jeho kultura?*“ Na to odpovídám „Ale samozřejmě!“

Právníci trefili hřebíček na hlavičku. Kultura není věc s objektivní a materiální existencí. Je to jen pojem, slovo, které může být naplněno různými obsahy, v závislosti na tom, čeho jím chce kdo dosáhnout. Ale protože řada lidí věří, že kultura se podobá věci s fixní existencí, hodnou úcty – podobně, jako posvátná kráva – začala být kultura využívána k obraně kdejakých specifických zájmů. Každý, kdo dokáže zajistit věrohodnost tvrzení: „Toto je má (či jeho/její) kultura“, má navrch.

To je přesně to, co se děje v Norsku. „Kultura“ se zpolitizovala, stala se nekontrolovatelnou a prázdnou; vstoupila do veřejné arény způsobem, který podrývá a oslabuje pocit jistoty a bezpečí značného množství lidí a podle mého názoru i společnosti jako takové. Naše veřejné blaho trpí defraudací „kultury“,

¹ Cit in Nader 1988: 153.

² Tento text je přeepsanou verzí přednášky původně přednesené na konferenci EASA v Barceloně roku 1996 a čerpá z materiálu, který jsem publikovala ve své knize *Mot en ny norsk underklasse* (1995) a *Generous Betrayal: Politics of Culture in the New Europe* (2002; viz pozn. č. 7).

kteř se maskuje za „respekt“, zatímco ve skutečnosti slouží ve většině případů jen jako finta k prosazení vlastních zájmů, zneužití moci a – rasismu. Zde nejde o vylévání vaničky i s dítětem, ale o upozornění na zneužívání, které zasluhuje bedlivou pozornost.

Kultura, rasismus a redukcionismus

Jádro mého argumentu je následující: „Kultura“ se stala novým konceptem rasy, neboť je užívána redukcionistickým způsobem, který z „nich“ dělá nižší lidské bytosti, než jsme „my“. Zatímco „my“ vidíme sami sebe jako myslící, uvažující a jednající lidské bytosti se schopností reflektovat a reagovat na měnící se okolnosti, „oni“ jsou zobrazováni jako lapení v pavučině kultury a nucení skákat, jak kultura píská. Soudní obhajoba klientů jakožto determinovaných jejich kulturou je příkladem právě takového pohledu na člověka, vedeného těmi nejlepšími úmysly. Imigranti jsou obecně vnímáni jako připravení o možnost jednat, jako zbavení odpovědnosti a schopnosti změny či adaptace na nové okolnosti. Proto také není třeba respektovat je jako jedince, neboť žádnou skutečnou individualitu nemají. Co však zasluhuje respekt, je „jejich kultura“, která je pohání a determinuje jejich jednání.

Je smutným faktem, že si tento model mnoho imigrantů aktivně přisvojuje, čímž vlastně podporují rasistické modely sebe samých. Neboť co jiného je rasismus než degradace osob na základě jejich vrozených či etnických charakteristik? Model lidské bytosti, který jedince prezentuje jako produkt, spíše než jako jednajícího aktéra, a jako pevně lapeného a ovládaného kulturou, je redukcionistický, a tudíž i rasistický.

Z logiky věci musí být tedy základem antirasistického přístupu aplikace *stejného modelu* lidských bytostí jak na místní, tak i na imigranty, tj. je třeba na ně pohlížet v plné míře jako na myslící, uvažující a jednající lidské bytosti.

Spiknutí mocných

Proč by si imigranti přisvojovali redukcionistický model sebe sama? Odpověď je komplexní. Postačí zde ovšem poukázat na neobvyklou shodu mezi vlastními zájmy řady imigrantů, především mužů, a oficiální politikou nové domovské země. Mnozí imigranti jsou ochotni prezentovat se jako ovládaní kulturou, neboť jsou zaslepeni vidinou osobního, materiálního a/nebo politického zisku. A vláda tuto strategii podporuje. Z oddanosti k politice „respektování jejich kultury“

jsou imigranti vnímáni jako uniformní nositelé kultury, chápané jako statický objekt. Toto vše otevírá cestu výmluvným řečníkům, aby vstoupili do arény a uvedli, co odpovídající kultura – ve skutečnosti – *je*. Tím si státní instituce a imigranti hrají navzájem do karet při udržování určité představy o kultuře a o „člověku“, která ve svých důsledcích poškozují zejména zranitelnější členy etnických menšin, ale i imigranty jako celek.

Imigranti a etnická diverzita

Imigranti tvoří v Norsku něco kolem 5 % celkové populace, ovšem skutečné zastoupení etnických menšin je mnohem větší, protože oficiální definice započítává pouze osoby, jejichž oba rodiče se narodili v cizí zemi. Většina (67 %) přišla v minulých 10 letech: mezi lety 1980 a 1990 mělo Norsko druhý největší relativní nárůst počtu imigrantů v Evropě (vyšší měla pouze Itálie) (Harris 1995: 12). Většina imigrantů v Norsku se usadila ve větších městech, především v Oslu, kde žije cca 60 % z nich. Ovšem jejich koncentrace v některých chudších čtvrtích a na předměstích vedla k situaci připomínající ghetta: zatímco na běžné základní škole v Oslu má imigrantský původ každé čtvrté dítě, některé školy navštěvuje až cca 90 % takových dětí.

Většina imigrantů v Norsku pochází z Pakistánu. Vietnamci a Bosňané tvoří druhou a třetí největší skupinu. Ovšem etnická diverzita je s ohledem na celkovou populaci Norska, čítající něco přes 4 miliony obyvatel, extrémní. V samotném Oslu (s cca 500 000 obyvateli) je zastoupeno okolo 130 různých národností a hovoří se zde více než stem odlišných mateřských jazyků. Není příliš neobvyklé najít školu s 50 až 60 žáky s odlišnými mateřskými jazyky.

Co víme o blahobytu imigrantů? Jak se jim a jejich dětem daří?

Mlčení jako politický zastírací manévr

Odpověď bohužel zní: „nijak dobře“. Vládní strategii je vyhybat se poznání, protože poznání je považováno za nebezpečné. Kdyby se norská populace dozvěděla, že si imigranti nevedou moc dobře, mohlo by to podněcovat rasismus. Co se ovšem nepřiznává, je, že toto „nevědění“ vládě vyhovuje. Staví totiž vládu do pozice, kdy k ní nejsou směřovány žádné výtky. Jak by mohla být státním institucím kladena vina za situaci, která se nachází za hranicí známého? (Zde se patří poznamenat, že blahobyt imigrantů v Norsku *je* chápán jako odpovědnost vlády; viz Brox 1997). Je zde ovšem ještě další efekt norské vládní politiky

– znemožňuje totiž formulaci efektivní politiky, která by situaci mohla napravit. Jak by bylo možné jednat konstruktivně, když jsme se rozhodli setrvat v temnotě?

V posledních třech letech jsem se touto kritikou, prezentovanou v médiích (novinách, TV, rozhlase), ve veřejných debatách a přednáškách a také v mojí knize *Mot en ny norsk underklasse (Na cestě k nové norské třídě deklasovaných, 1995a)*, stala veřejně známou. Věřím, že jsem svým dílem přispěla ke změně vládního kurzu. Izraelský autor David Grossman poznamenal, že „jestliže nebudeme realitu popisovat, jednoho dne se vzbudíme a skutečnost bude nepopsatelná“. Aby taková situace nenastala, obhajovala jsem potřebu vědění – *i za cenu* toho, že v krátkodobém horizontu povede k vzestupu rasismu. Mám za to, že tutlat reálný stav by mělo v dlouhodobé perspektivě mnohem vážnější důsledky.

Jak řekli dva pákistánští otcové jedněm norským novinám: „Naše generace bude brzy pryč. Jsou to naše děti, které tady budou žít. Netreštějte je, prosím, za náš nedostatek odvahy zabývat se problémy.“ Odvážít se zabývat problémy – to je, oč tu běží. Norské státní instituce tak začaly činit. Poslední tři roky ukázaly následující fakta.

Pár fakt o situaci

Studie z roku 1995 o situaci uprchlíků v Oslu³ ukazuje následující obrázek: nezaměstnanost imigrantů byla obecně 60 %, ve srovnání s 5 % u etnických Norů. Pouze 20 % z nich mělo plný pracovní úvazek, zatímco 20 % mělo úvazek pouze částečný. Více než 50 % bylo závislých na sociálních dávkách, ve srovnání se 7 % u etnických Norů, přičemž vzorec se zdá být: „jednou na podpoře, vždycky na podpoře“. Nejvíce mne ale rozesmutnilo zjištění týkající se dětí: *zatímco pouze 4 % dětí norských rodičů žilo v rodinách, v nichž jsou jak matka, tak i otec bez zaměstnání, nebo ještě neukončili školní docházku, u dětí imigrantů je to 50 %* (Hagen – Djuve 1995). Mohl by existovat silnější indikátor zjevné nerovnosti životních šancí, které pravděpodobně povedou k marginalizaci dětí imigrantů tak, jako tomu bylo u jejich rodičů?

K těmto znepokojujícím zjištěním bychom na základě dostupných dat mohli přidat další, týkající se vzdělávání, zdraví atd. Zmíním se ale raději o záležitosti, o níž *nemáme* spolehlivé studie, která však zasluhuje nejvyšší pozornost. Týká

³ Tato studie se zaměřila na uprchlíky, kteří byli v Norsku sedm až osm let. Jestliže na jejím základě generalizují ve vztahu k celé imigrantské populaci, činím tak zaprvé proto, že většina „imigrantů“ v Oslu přišla do země před přibližně deseti lety; a zadruhé proto, že i jiné studie ukazují podobný obrázek.

se znalosti norštiny, všeobecného prostředku vzdělávání a komunikace na pracovišti i v obecném životě.

Existují silné indikátory toho, že značná část imigrantů (zvláště žen) a jejich dětí si ve vztahu ke znalosti norštiny vede poměrně špatně. Ředitel jedné ze škol s 90% podílem žáků s menšinovým jazykem udává, že zhruba 50 % z nich začalo školní docházku bez jakékoliv znalosti norštiny, přestože se narodili v Norsku. Jiný ředitel odhadl, že 60 % studentů absolvuje po devíti letech školu, aniž by uměli norsky natolik dobře, aby si v Norsku našli práci. Objevily se i případy rodičů, kteří si stěžovali, že jejich děti, narozené v Norsku, umějí norsky hůře než oni, jakožto imigranti.

Jedná se o výsledek souhry několika faktorů, včetně vzrůstající marginalizace a segregace. Důležitou roli ale hraje norská jazyková politika. Standardní strategií byla výuka mateřského jazyka. Je ovšem značně sporné, komu tento přístup sloužil. Nesporným efektem byla přehlídka národních jazyků pod transparentem „mateřský jazyk“ – ovšem v čí prospěch? Po berberských dětech se vyžadovalo, aby se učily jako mateřský jazyk arabštinu, paňdžábské, paštunské a balúčské děti se musely učit urdštinu etc. Většina pákistánských žáků se tak od začátku musela potýkat se čtyřmi cizími jazyky: norštinou, urdštinou, angličtinou a arabštinou (v islámských náboženských školách). Jaký pak tedy div, že mnoho z nich mělo potíže s porozuměním. Co překvapuje, není, že měli potíže, ale že někteří navzdory těmto okolnostem prospívali.

Kolonizace sociálním zabezpečením

Vykreslila jsem obrázek imigrantů v Norsku jakožto obecně marginalizovaných. Ovšem mezi různými menšinami existují významné rozdíly. Vezměme si za příklad zaměstnanost: okolo 80 % Tamilů je zaměstnaných, oproti pouhým 10 % Somálců či Vietnamců. Co se týče vzdělání, velmi dobře prospívají děti indické, vietnamské a polské, oproti dětem pákistánským, marockým a tureckým. Nemám zde prostor věnovat se možným příčinám těchto rozdílů, v tomto kontextu na nich ostatně ani tolik nezáleží. O co mi jde, je zdůraznit obecné rysy. Abych vystihla norský případ, užívala jsem termínů marginalizace a relativní deprivace. Měli bychom přidat ještě pojem „kolonizace sociální péčí“ (*welfare colonization*),⁴ neboť poukazuje na skutečnost, že daná situace není výsledkem

⁴ Tento termín jsem převzala od velmi známého amerického lidskoprávního aktivisty Ernesta Cortese jr. (cit. in Lavelle et al. 1995). Stran diskuse tohoto termínu v norském kontextu viz Wikan 1995: 158–176.

nedbalosti a zlých úmyslů, ale aktivní politiky dobré vůle praktikované s cílem největšího blaha pro imigranty. Škody se páchají ve jménu dobročinnosti. Proč se ale všeho tak zvirtlo?

Nepodložené a nereálné předpoklady

Podle mého názoru byla norská imigrační politika založena na třech nerealistických, či dokonce utopických premisách o společnosti a lidské přirozenosti. Projděme si je jednu po druhé.

První se týká respektu. „Imigranti mají nárok na respekt (*krav på respekt*)“. Politiky ani média nikdy neunavilo opakovat místním tuto větu. Opakovala se znova a znova, přičemž vycházela z představy, že cesta k „pestrému společenství“ (*farverikt fellesskap*) vede přes srdce a myslí lidí: Budeme-li my, hostitelská populace, antirasistická a budeme-li imigranty respektovat, budou oni oplácet dobré dobrým a stanou se z nich vděční a loajální občané.

Uvedený předpoklad svědčí o idealistickém pohledu na lidskou přirozenost. V žádné společnosti, kterou znám, nemůžete přijít nepozván a požadovat respekt. Respekt si musíte získat, nikoli se ho dožadovat, a cesta, jak získat respekt, je dostat šanci prokázat, že si ho zasloužíme. To klade nároky jak na imigranty, tak na místní. Ovšem na praktické politice to vyžaduje, aby imigrantům poskytla možnosti, aby mohli ukázat své kvality a schopnosti.

Druhá premisa, která selhala, stála za očekáváním, že imigranti se stanou loajálními občany, když budou zajištěny jejich materiální potřeby: proto bylo přidělování sociálních dávek považováno za krok vpřed. Co se týče materiálního zabezpečení, je s imigranty v Norsku zacházeno velmi dobře: např. mezi Pákistánci je Norsko považováno za nejštědřejší stát na světě (Lien 1997). Není ovšem nijak zaručeno, že reakcí bude vděčnost a loajalita. Není nijak samozřejmé, že lidé reagují s vděčností na to, že jsou umístěni na přijímací konec darovacího vztahu. Pravděpodobně z toho vyplývají spíše pocity podřízenosti a hořkosti. Život na sociálních dávkách s sebou nese sebeúctu. A sebeúcta je základní lidská potřeba. Není-li tato potřeba brána do úvahy, jsme ve velkých potížích.

Třetí chybná premisa vládní imigrační politiky se týká konceptu kultury. Předpokladem bylo, že „kultura“ odkazuje ke statickému, objektivnímu souboru tradic, které imigranti *en masse* sdílí. Mělo se tedy za to, že všichni členové etnické skupiny sdílejí společnou kulturu, ale protože rozlišování etnických příslušností bylo komplikované, ve skutečnosti to znamenalo, že členové jednoho

národa byli chápáni jako nositelé stejné kultury. Ovšem protože vláda nemohla vědět, jaká ta která „kultura“ je, potřebovala experty, kteří jí to řekli.

Bylo potřeba to vědět, neboť cílem norské politiky je integrace, nikoliv asimilace. To znamená, že „oni“ by měli akceptovat základní pravidla a hodnoty společnosti – jako je demokracie, genderová rovnost a práva dětí –, zatímco „my“ bychom měli respektovat „jejich kulturu“. To je ovšem protimluv; předpokládá totiž, že „kultura“ je něco *jiného než* základní pravidla a hodnoty; obě strany integrace by tak měly být schopny nasytit vlka a kozu nechat celou.⁵ Představa „kultury“, která byla v daném případě uplatňována, spočívala navíc na značně vratkých základech. Ztotožněním „kultury“ s Pravdou se připravila cesta k mocenskému zneužití a kulturnímu fundamentalismu (Wikan 1995b). Klíčová kritická otázka – kdo definuje pro koho co, a v zájmu koho – nebyla položena. A tak začala vláda a úřednictvo sloužit partikulárním politickým zájmům, spíše než – jak měli v úmyslu – obecnému blahu. Poraženými byly především děti a ženy.

Kultura, moc a utrpení

„Kultura funguje tak, že v populacích nerovnoměrně distribuuje utrpení“, poznamenala indická antropoložka Veena Dasová (Das 1989). Nalézt příklady z Norska není složité. Podívejme se na pozici mnoha muslimských žen. Ty byly zbaveny moci a vlivu, připraveny o kompetence a povinnosti, jimiž disponovaly v „zemi původu“, a to dílem proto, že muži si – s požehnáním norských úřadů – přivlastnili jejich pozice. Stalo se tak ve jménu kultury a z těch nejlepších pohnutek. Jak jsme viděli, norské úřady dopomohly k moci mužům, kteří neváhali využít výhod, které jim tato velkorysá situace nabízela. Mnoho z nich tak bylo schopno získat mnohem větší moc a autoritu, než jaké měli v „zemi původu“. Jejich sebeúcta a sociální status tak vzrostly na úkor ostatních členů rodiny. Až po mnohých škodách, které byly způsobeny – některé z nich jsou pravděpodobně nenapravitelné, neboť již byly potvrzeny pozice a zaručena nezadatelná práva, která bude jen velice těžké změnit – se začíná oficiální politika měnit.

⁵ K empirickým příkladům viz Wikan 2002, 1995a.

Antropologie a obhajoba

Když je situace taková, jakou jsem načrtla výše, co mohou antropologové dělat? Zprv je nutné si uvědomit, že to je *naš* koncept, který se utrhl ze řetězu. Představa kultury jako statické, fixní, objektivní, konsenzuální a jednotně sdílené všemi členy skupiny je myšlenkou, za jejíž šíření jsou dílem odpovědní antropologové. A stejné je to i s představou, že kultura nutí lidi jednat určitým způsobem, jako kdyby postrádali vlastní motivaci nebo vůli. Co se pak týče souhry moci a kultury, rozpoznávali antropologové tento rozměr jen velmi pomalu, a ještě pomaleji se jim dařilo jej opustit a překonat. Stručně řečeno, ačkoliv antropologové podrobili přijímané představy o kultuře výrazné revizi, jak aktivní byli při seznamování veřejnosti se svými znalostmi? Odpověď z Norska zní, že mnohem méně, než bylo zapotřebí.

Považme například situaci dětí. Přestože v antropologii je již dlouhou dobu známo, že „kultura“ neodkazuje pouze k tradicím a znalostem, které jsou *předávány z generace na generaci*, ale také ke kultuře v neustávajícím procesu změny; je to především onen starý model, který se utrhl ze řetězu, přinejmenším v Norsku. A děje se tak především na úkor mládeže, neboť veškerá moc je díky tomu vkládána do rukou těm, jimž nenáleží – jejich předkům. Důsledkem tohoto špatného pochopení je v případě imigrantů spojování kultury dětí s kulturou jejich rodičů. Velká pozornost a péče je věnována tomu, aby setrvali „ve své kultuře“, ovšem otázka „co je ve skutečnosti ‚jejich kultura‘?“ je kladena jen zřídkakdy. Předpokládá se, že je stejná jako kultura jejich rodičů.

Antropologie nám ale říká něco jiného. Jestliže se kultura neustále mění, pak musí vznikat odlišnosti. Norové to znají z příkladu vlastních dětí. Ovšem jakmile dojde na děti imigrantů, mají tendenci aplikovat jiný model. Ty by se měly stát věrnou kopií svých rodičů, na rozdíl od „našich“ dětí, které by se měly učit a růst. Opět nejde o nic jiného než o rasismus, praktikovaný ve jménu dobré vůle.

Antropologové byli, dle mého názoru právem, kritizováni, za to, že se stali „obchodníky s exotikou“ (Keesing 1989). Má vlastní práce, nikoli pouze v Norsku, mě přesvědčila o tom, že exotizující pohled na lidské jedince může snadno sklouznout k pohledu dehumanizujícímu (Wikan 1990; 1993). Abychom zamezili rasismu a pokročili v integraci, je po mém soudu nutné nejen stavět se proti představě kultury jako odlišnosti, ale zahrnout do našeho modelu i stejnost. „Absolutně odlišná a naprosto stejná“, tak si balijský kněz představoval lidskou populaci (Barth 1993). Kéž by antropologové šířili tuto zprávu, aby tak pomohli postavit ony mosty, bez nichž může mezi kulturami jen těžko dojít k porozumění.

Říkat moci pravdu

Říkat moci pravdu je požadavek, který vůči nám vznášel Eric Wolf. Někteří to zkusili. V norském kontextu je nyní redukcionistický model člověka nahrazován novým, který chápe *všechny* lidské bytosti jako individuality, jako aktéry jednající na základě vlastních motivů. To s sebou nenese obhajobu individualismu (Cohen 1994), ale pohledu na lidského jedince, který si váží integrity každé lidské bytosti. Ruku v ruce s tímto zdůrazněním individuality jde limitovanější pohled na kulturu. Stále je viděna jako síla, která formuje lidské jednání a umožňuje sdružování a komunikaci, ovšem nikoli jako supersíla, která má lidi plně ve své moci. Moc představují osoby a instituce, které ji mohou *užívat* pro různé cíle. Pak jsou to ale také ony, nikoliv jejich kultura, kdo nese zodpovědnost. Veřejnost je dnes se spojením mezi kulturou, mocí a utrpením dobře obeznámena, a to s prokazatelně dobrými výsledky. Doklady změny lze spatřit jak v praktické politice, tak v oficiálních prohlášeních. Výrazný posun v pohledu na kulturu je vidět rovněž při srovnání parlamentního návrhu imigrační politiky z roku 1987 s tím z roku 1997. V nové verzi se již nesetkáváme s tezemi o respektu ke „kultuře“ a s kulturou jakožto statickou jednotkou zamrzlou v čase. Namísto toho se pozornost přesunula na lidská práva a na individuální právo mít kulturní identitu a na respektování vlastní integrity.

Závěr: Kulturní a lidská práva

Nejobtížnější otázka v každé plurální společnosti se týká vztahu mezi kulturními a individuálními právy. Nemám zde dostatek prostoru pojednat tuto problematiku do hloubky, z předchozího by ovšem mělo být jasné, jakou pozici zastávám.⁶ Jsem přesvědčena, že není možné obhajovat rovným dílem kulturní a lidská práva zároveň. Je třeba si vybrat a zaujmout odpovídající pozici. Mým stanoviskem je, že integrita každé lidské bytosti zasluhuje respekt, a to – je-li to nutné – i na úkor respektu vůči kultuře. Zaujetí této pozice nebylo zadarmo. Vezmu-li ale v potaz, co jsem se naučila z výzkumů a praktických zkušeností o nebezpečích pokusů o uplatnění respektu vůči oběma najednou, anebo o obětování individuálního blahobytu na oltář „kultury“, přijde mi jako jediná přijatelná.

⁶ Viz též Wikan 2006.

Vystupovat proti kultuře neznamená, že tento koncept musíme opustit. Znamená to ale, že ho musíme používat velmi obezřetně. Také to znamená, že musíme věnovat větší pozornost politické ekonomii a praktickému světu, ve kterém se kultura, utrpení a moc setkávají velmi komplikovanými způsoby. Pak už nebude tak snadné dopustit se naivní chyby, jakou udělala norská vláda, a situovat problém do srdcí a myslí lidí. „Nezabývám se pocity, zabývám se problémy,“ řekl izraelský premiér Jicchak Rabin v předvečer obdržení Nobelovy ceny za mír. Ponechme mu poslední slovo. Kázat dobré pocity je důležité, pro budování postojů, které jsou předpokladem dobré společnosti, je ovšem prospěšnější uskutečňování politiky, která se zabývá problémy v politické ekonomii.

Z angličtiny přeložili Ondřej Hejnal a Marek Jakoubek

Unni Wikan je norská antropoložka a emeritní profesorka sociální antropologie na Univerzitě v Oslu. Patří k významným osobnostem evropské antropologie a je známá svými kritickými příspěvky k debatám o kultuře, integraci a migraci. Badatelsky působila zejména v zemích Blízkého východu, jihovýchodní Asie a Skandinávie – včetně Egypta, Ománu, Indonésie a Norska. Ve své práci se zaměřuje na otázky kulturní identity, moci, genderu, náboženství a každodenního života. V evropském kontextu proslula zejména svou kritikou norské imigrační politiky a konceptu „kultury“ jako nástroje novodobého rasismu. Mezi její klíčová díla patří *Managing Turbulent Hearts: A Balinese Formula for Living* (1990), *Generous Betrayal: Politics of Culture in the New Europe* (2002) a *Mot en ny norsk underklasse* (1995). Její texty jsou ceněny jak pro svou etnografickou hloubku, tak pro odvahu vstupovat do veřejného a politického diskurzu. Kontakt: unni.wikan@sai.uio.no

Literatura

- Barth, Fredrik. 1993. *Balinese Worlds*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brox, Ottar. 1998. „Policy Implications of the Settlement Patterns of Immigrants. Some Norwegian Experiences and Viewpoints.“ Pp. 103–16 in OECD Proceedings *Immigrants, integration, cities. Exploring the links*. Paris: OECD.
- Cohen, Anthony. 1994. *Self-consciousness. An Alternative Anthropology of Identity*. London: Routledge.
- Das, Veena. 1989. *What Do We Mean by Health?* (Rukopis).
- Hagen, Kåre – Djuve, Anne B. 1995. „Skaff meg en jobb“. *Levekår blant flyktninger i Oslo*. Oslo: FAFO.
- Harris, Nigel. 1995. *The New Untouchables. Immigration and the New World Worker*. London: Tauris.

- Keesing, Roger. 1989. „Exotic Readings of Cultural Texts.“ *Current Anthropology* 30, 1989, 4: 459–469.
- Lavelle, Robert (ed.). 1995. *America's New War on Poverty. A Reader for Action*. San Francisco: KOED.
- Lien, Inger-Lise. 1997. *Ordet som stempler djevlene. Holdninger blant pakistanere og nordmenn*. Oslo: Aventura.
- Nader, Laura. 1988. „Post-Interpretive Anthropology.“ *Anthropological Quarterly* 61, 1988: 149–159.
- Wikan, Unni. 1990. *Managing Turbulent Hearts. A Balinese Formula for Living*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wikan, Unni. 1993. „Beyond the Words. The Power of Resonance.“ *American Ethnologist* 19, 1993, 3: 460–482.
- Wikan, Unni. 1995a. *Mot en ny norsk underklasse. Innvandrere, kultur og integrasjon*. Oslo: Gyldendal.
- Wikan, Unni. 1995b. „Kulturfundamentalismen. En trussel mot frihet og menneskeverd“. *Samtiden*.
- Wikan, Unni. 2002. *Generous Betrayal. Politics of Culture in the New Europe*. Chicago: University of Chicago Press.⁷

⁷ Doplňen rok vydání – v originále uvedeno jako „v tisku“ – a uveden nový název; v originále uvedeno pod názvem *Generous Betrayal. Norway's Venture with Culture and Identity Politics*.